

PRAKTISCHE OVERWEGINGEN BIJ DE KRIMP VAN DE KERKEN EN DE LOKALE OECUMENE

Een notitie voor het gesprek in lokale samenwerkingsverbanden

Het vuur brandend houden

De kerken die aangesloten zijn bij de Raad van Kerken weten zich allemaal geroepen om de band van eenheid tussen de kerken te versterken. Wij willen gehoor geven aan de bede uit de afscheidsrede van de Heer Jezus Christus: 'laat hen allen één zijn' (Joh. 17,21). Wij doen dat in het gelovige besef dat wij zusters en broeders zijn in Christus en dat er veel is dat wij reeds met elkaar delen. Maar wij willen ook blijven groeien in eenheid en verbondenheid. Juist in een tijd van kerkelijke krimp willen wij het vuur van de oecumene brandend houden.

Krimp en kans

De krimp van de kerkgenootschappen in Nederland, vooral die van de twee grootste, de Rooms-Katholieke Kerk en de Protestantse Kerk in Nederland, maar ook die van de meeste andere kerkgenootschappen, roept tal van problemen op. Zij brengt ook veel pijn met zich mee. Die pijn wordt beleefd wanneer kerkgebouwen aan de eredienst worden onttrokken, afgestoten of zelfs afgebroken. Kerkleden hebben dierbare herinneringen aan het gebouw: aan lief en leed dat er is gedeeld, aan geloof en vertrouwen dat er is uitgesproken, uitgezongen, gesterkt en gevierd. Ook wordt er pijn geleden aan het feit dat familieleden, vrienden en buurtgenoten de kerk en het geloof de rug hebben toegekeerd. Het is van alle tijden: de schrijver van de tweede brief aan Timoteüs treurt er al over, 'Demas heeft me verlaten; hij heeft deze wereld lief gekregen' (2 Tim. 4,10). Maar het doet zich in onze tijd op een ongekend grote schaal voor.

De krimp lijkt op verschillende plekken ook de lokale oecumenische samenwerking onder druk te zetten. Het aantal lokale raden van kerken, soms onder een andere naam fungerend, is in de afgelopen tien jaar van ongeveer 350 naar circa 250 teruggelopen. Er is minder menskracht, minder geld, minder tijd, vaak ook minder energie en animo bij pastores, predikanten, gemeenteleden en parochianen om zich nog voor de oecumene in te zetten; het overeind houden van de eigen gemeente of parochie lijkt prioriteit te hebben boven de samenwerking met andere geloofsgemeenschappen.

Ook in de regionalisering van geloofsgemeenschappen, ingegeven door de genoemde krimp, schuilt een bedreiging voor de lokale oecumene. Bij de vorming van regiogemeenten of -parochies moeten de pastorale professionals (predikanten, kerkelijk werkers, priesters, diakens, pastoraal werkers) hun aandacht verdelen over een groter aantal dorpen en stadswijken, waardoor de betrokkenheid bij de lokale situatie noodzakelijkerwijs afneemt: zij kunnen minder tijd vrijmaken voor de afzonderlijke gemeenschappen, terwijl de lokale oecumene alleen kan bloeien bij de gratie van lokale trekkers. Ook de besturen van fusiegemeenten of -parochies komen op grotere afstand te staan van de lokale situatie in de afzonderlijke deelgemeenschappen.

Deze ontwikkeling is zeer zorgwekkend: juist in deze zware tijden voor kerk en geloof hebben de christelijke geloofsgemeenschappen elkaar hard nodig en moeten zij samen optrekken. De kerken kunnen het zich niet langer permitteren om op afstand van elkaar deze beproeving door te maken. Zij moeten juist nu elkaar opzoeken en naar versterking van hun band van eenheid streven.

In deze notitie willen we enkele uitgangspunten en praktische mogelijkheden voor lokale oecumenische samenwerking formuleren. De Raad van Kerken wil daarmee een handreiking doen aan de plaatselijke oecumene in een situatie van voortgaande krimp van de kerkelijke organisatie.

Uitgangspunten

1. Vertrek bij de lokale oecumenische samenwerking vanuit het vele dat de christelijke geloofsgemeenschappen al met elkaar delen: wij lezen uit dezelfde Schrift (al is dat niet altijd dezelfde vertaling), wij vinden samen vreugde in God, wij ervaren de zegen van genade, verzoening en vergeving, wij vinden bemoediging en troost in het gezamenlijke gebed, wij worden door de Geest gedreven tot eenzelfde inzet voor een wereld van vrede en gerechtigheid, wij zijn op eenzelfde wijze bezorgd om de toekomst van de schepping die God ons heeft toevertrouwd, wij zijn allemaal op zoek naar wat het betekent leerling van Jezus te zijn.

2. Zie in de lokale samenwerking ook een kans voor een gezamenlijk geloofsgetuigenis in de samenleving. Door dit getuigenis samen te geven en dus de weg van de verzoening tussen de kerkelijke gemeenschappen al doende in praktijk te brengen, kunnen de kerken ook een meer geloofwaardig getuigenis aan de samenleving geven. 'De liefde van Christus beweegt de wereld tot verzoening en eenheid,' zo luidde de boodschap van de elfde assemblee van de Wereldraad van Kerken in 2022. Lokale samenwerking van 'verzoende' kerken kan helpen die boodschap op kleine schaal zichtbaar te maken. Dat gezamenlijke geloofsgetuigenis kan gestalte krijgen in een lokale manifestatie rond een actueel thema dat de kerken vanuit hun gelovige overtuiging bezighoudt, zoals de klimaatcrisis, de vereenzaming van mensen, het slavernijverleden.

3. Open je in de samenwerking voor het goede dat je uit andere christelijke geloofstradities kunt ontvangen. Wij hebben elkaar iets te bieden, wij kunnen elkaar verrijken in ons verstaan van Schrift en geloof, wij kunnen leren van elkaars vormen van diaconale inzet en liturgisch gebed. Juist op lokaal vlak zijn er kansen voor 'receptive ecumenism'. 'Er is zoveel dat ons verbindt, en het is zo waardevol! En als wij echt geloven in de vrije en weldadige werking van de Geest, kunnen we zoveel van elkaar leren! Het gaat niet alleen om een betere kennis van de anderen, zodat we hen beter begrijpen, maar om wat de Geest als gave in hen heeft gezaaid, opdat wij die ook in ontvangst zouden nemen' (paus Franciscus, apostolische exhortatie *Evangellii gaudium* 2013, nr. 246).

4. Deel talenten met elkaar. De ene lokale geloofsgemeenschap kan voordeel hebben van de talenten op uiteenlopend gebied (praktisch, bestuurlijk, lerend, communicerend) die in een andere geloofsgemeenschap ter plaatse aanwezig zijn.

5. Houdt rekening met elkaars kerkorde. Zoek de ontmoeting met de ander en wees er voor elkaar (cf. Charta Oecumenica II,3). Convenanten en andere (schriftelijke) afspraken kunnen daarbij behulpzaam zijn. Indien bekrachtigd door de participerende kerkgenootschappen, kan dit mogelijk de lokale kerkelijke presentie op nieuwe wijze dragen.

6. Zoek ook de samenwerking met andere lokale oecumenische initiatieven. Te denken valt aan de Taizégroepen die op verschillende plaatsen in Nederland bestaan en waar veel jongeren zich mee verbonden voelen. Ook kan samenwerking gezocht worden met de City Movements: lokale netwerken van christenen die het evangelie in hun stad of woonplaats present willen stellen. Zij zijn inmiddels in zes Nederlandse steden actief en hun aantal groeit.

Delen van activiteiten, ruimte en menskracht

Een tijd van kerkelijke krimp en schaalverandering biedt aan lokale geloofsgemeenschappen kansen tot delen. Deze kansen kunnen geloofsgemeenschappen boven het niveau van de bittere noodzaak uittillen: wij zoeken elkaar niet enkel op vanuit de nood van het overleven, maar wij beseffen ook dat wij elkaar geschonken zijn en dat wij worden geroepen en uitgedaagd tot een gezamenlijke getuigenis van het evangelie, in woord en in daad. Dan wordt het delen van activiteiten, ruimte en menskracht ook een delen van evangelische bezieling.

a. Delen van activiteiten

1. **Samen dienen.** Laten we niet vergeten dat er in Nederland al heel veel goeds gebeurt in de lokale oecumene. Er zijn ook al veel voorbeelden van een gezamenlijk inzet voor vrede, gerechtigheid en duurzaamheid. 'Het is een bemoedigend teken van eenheid, dat op het terrein van het diaconaat (vluchtelingenwerk, voedselbank, bijv.) breed wordt samen gewerkt tussen allerlei kerken, ook tussen kerken die wat betreft geloof en kerkorde sterk van elkaar verschillen. Er zijn wat dit betreft hoopvolle samenwerkingsprojecten: Micha, SchuldHulpMaatje. Ook is er een groeiend netwerk van lokale diakonale platforms ontstaan,' aldus de voortgangsrapportage over binnenlandse oecumene van de Protestantse Kerk in Nederland uit april 2014. Deze ontwikkeling kan nog verder bevorderd en ondersteund worden. Kardinaal Walter Kasper schrijft over deze vorm van samenwerking: 'In plaats van langs elkaar heen te werken, kunnen parochies en gemeenten deelnemen aan bestaande programma's die zijn opgezet door een van de plaatselijke kerken of kerkelijke gemeenschappen, een aandeel nemen in gezamenlijke initiatieven en proberen hun sociale inspanningen te coördineren; zo kunnen ze dubbele arbeid of een onnodige vermenigvuldiging van bestuurlijke structuren vermijden.' Behalve op dit praktische

voorbeeld wijst hij vooral ook op het belang van het gemeenschappelijke getuigenis en de tastbare uitdrukking van de gezamenlijke navolging van Christus, die gekomen is om te dienen (Walter Kasper, Een handboek voor de spirituele oecumene, Utrecht 2006, 60).

Door samenwerking op het vlak van dienstbaarheid aan de samenleving kunnen de kerken ook zorgen voor één gezamenlijk aanspreekpunt voor de lokale overheid. Gemeentebesturen en andere overheidsinstellingen hoeven over kwesties die kerk en samenleving raken, bijvoorbeeld de betrokkenheid van de kerken bij de opvang en integratie van vluchtelingen en statushouders, de inzet voor een duurzaam milieu, de vormgeving van herdenkingen en bijzondere evenementen, niet met de afzonderlijke kerkgenootschappen in contact te treden, maar hebben één gesprekspartner: de lokale Raad van Kerken.

2. Samen bidden. In ons gebed zijn we verbonden met de gehele biddende kerk. Het verdient dan ook aanbeveling om zoveel als mogelijk samen te bidden. 'Wanneer de christenen met één stem bidden, dringt hun getuigenis door tot in de hemel, maar wordt het ook verstaan op aarde' (Pauselijke Raad voor de Bevordering van de Eenheid der Christenen, Oecumenisch Directorium 1993, nr. 187). Er is veel tekst- en liedmateriaal uit de verschillende kerkelijke tradities dat zich leent voor gezamenlijke gebedsvieringen. Van die gezamenlijkheid gaat ook een getuigenis naar de wereld uit. Een lokale Raad van Kerken kan hierin initiatiefnemer en drager zijn.

Niet alleen kunnen geloofsgemeenschappen samen bidden, zij kunnen ook in hun eigen (zondagse) viering structureel bidden voor de andere christenen, met wie zij samen de christelijke gemeenschap ter plaatse vormen. Noem hen bijvoorbeeld structureel in de voorbeden, liefst wetend van hun concrete noden en vragen.

De eenheid en verbonden kunnen in het bijzonder beleefd worden in het samen vieren van de eucharistie of het avondmaal. Dit is nog niet tussen alle kerkgenootschappen mogelijk. Wanneer we (nog) niet samen kunnen delen van hetzelfde brood omdat onze eenheid nog niet volledig is, ervaren we zowel het verlangen dat ons al zover heeft gebracht op weg naar hereniging als de pijn van de nog bestaande verdeeldheid het diepst. Ook hierin moeten wij het oecumenisch vuur brandend houden.

3. Samen leren. Er zijn al veel voorbeelden in Nederland van gezamenlijke leerhuizen van katholieken en protestanten en soms ook joden, waarin de Schrift samen gelezen wordt of waarin thema's uit de wereld van kerk en geloof samen worden uitgediept. Parochies en gemeenten kunnen samen een jaarprogramma aanbieden van vormingsactiviteiten: de inspanning hoeft maar één keer geleverd te worden en het aantal deelnemers kan door de oecumenische aanpak vergroot worden. Vormende geloofsactiviteiten kunnen zich bij een gezamenlijke aanpak ook beter en adequater richten op specifieke doelgroepen, zoals jongeren, jongvolwassenen, jonge gezinnen, ouderen en alleenstaanden.

b. Delen van ruimte

1. **Liturgische ruimte.** Op veel geloofsgemeenschappen rust de zware last van het onderhouden van een kerkgebouw. Die last wordt voor sommige gemeenten en parochies ondraaglijk. Dat leidt tot het afstoten en herbestemmen van kerkgebouwen. Van de ongeveer 7100 kerkgebouwen in Nederland hebben er in de afgelopen jaren al 1800 een andere functie gekregen, ongeveer een kwart dus (volgens gegevens van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in het kader van het programma Nationale Kerkenaanpak). De verwachting is dat deze ontwikkeling de komende jaren nog verder zal doorzetten. Vooral in de dorpen betekent dat vaak de sluiting en herbestemming (of zelfs de afbraak) van het enige kerkgebouw van een bepaald kerkgenootschap in die plaats. Dat brengt pijn en verdriet met zich mee.

Geloofsgemeenschappen kunnen dan overwegen om voor hun liturgische vieringen één zelfde gebouw te gaan gebruiken: de ene kerk biedt gastvrijheid aan de andere voor haar diensten. Het fenomeen van het zogenaamde simultaan gebruik van kerken (simultaneum) bestaat in verschillende delen van de wereld. In Duitsland zijn er bijvoorbeeld momenteel 64 kerkgebouwen die simultaan gebruikt worden door rooms-katholieke parochies en gemeenten van de Evangelische Landeskirchen. Het verschijnsel heeft van de zeventiende tot de negentiende eeuw ook bestaan in Nederland, vooral in delen van Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg, de zogenaamde generaliteitslanden. Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw werden bij de bouw van kerken in nieuwbouwwijken ook al mogelijkheden tot gedeeld gebruik ontwikkeld. Als eerste rooms-katholieke bisdom van Nederland publiceerde het bisdom Breda in 2021 [‘Richtlijnen voor het langdurig gebruik van een kerk door een ander kerkgenootschap dan de eigenaar van het kerkgebouw’](#).

2. **Kantoor- en archiefruimte.** Het afstoten van kerkelijke gebouwen kan ook leiden tot het besluit om kantoor- en archiefruimte in een dorp of wijk gezamenlijk te gaan gebruiken.

3. **Vergader- en leerruimte.** Hetzelfde geldt voor ruimten waarin de kerkenraad of het parochiebestuur kan vergaderen en de diaconie- en andere werkgroepen of waar leerhuizen of catechetische activiteiten kunnen plaatsvinden. Er hoeft dan maar één ruimte te zijn met de benodigde faciliteiten (bijvoorbeeld beamer, koffievoorziening e.d.).

c. Delen van menskracht

1. **Administratie.** Parochies en gemeenten kunnen besluiten gezamenlijk een administratieve kracht in te schakelen (betaald of als vrijwilliger) die allerhande zaken voor beide geloofsgemeenschappen bijhoudt (ledenadministratie, financiën, aanmelding voor activiteiten e.d., met als complicerende factor dat de landelijke kerkgenootschappen daarvoor vaak verschillende administratieve systemen gebruiken).

2. Website en communicatie. Heeft de ene geloofsgemeenschap wel een vrijwilliger die handig is in het onderhouden van een website of het verzorgen van een kerkblad en de andere niet, dan zou ook deze menskracht gedeeld kunnen worden. Er zijn in Nederland al verschillende voorbeelden van dorpen waar één gezamenlijk mededelingenblad is, soms mooi uitgevoerd, met de kerkberichten van zowel de protestantse gemeente als de katholieke parochie.

Goede afspraken

Geloofsgemeenschappen die besluiten om hun lokale samenwerking te intensiveren doen er goed aan daar goede afspraken over te maken, zeker waar in die samenwerking gebouwen en menskracht betrokken worden: wie is waar verantwoordelijk voor, hoe worden kosten gedeeld, wat kan wel en wat kan niet. Die afspraken kunnen worden vastgelegd in een convenant, waarin zowel wordt vastgelegd hoe en op welke terreinen er al wordt samengewerkt, maar ook wordt afgesproken op welke terreinen men de samenwerking in de toekomst wil laten groeien. De Raad van Kerken in Nederland ontwikkelde daarvoor in 2012 een model, toegelicht in de brochure [Gebundelde krachten in de oecumene](#). Een [update van dit convenant](#) is te vinden in het [online-archief](#) op de website van de Raad. In het Verenigd Koninkrijk zijn er al sinds de jaren zestig van de vorige eeuw goede ervaringen opgedaan met soortgelijke convenanten, de Local Ecumenical Partnerships (LEP's), ontwikkeld door anglicanen en methodisten.

Behalve met dit model-convenant en met de suggesties in deze notitie kan de landelijke Raad van Kerken de lokale oecumene vooral tot steun zijn door bij de lidkerken en geassocieerden aan te dringen op ruimhartige regelgeving als het gaat om plaatselijke samenwerking. Zonder de eigen identiteit te hoeven loochenen is het immers ons gemeenschappelijk belang dat wij Christus' kerk dienen.

Deze tekst is geschreven door de Beraadgroep Geloof en kerkelijke gemeenschap, februari 2024